

timni svet do široke odprtosti za občečloveška vprašanja, še posebej družbena, ki dajo njegovi poeziji pečat angažiranosti. Ob tem Marija Pirjevec tudi nakaže Kosovelov razvoj od navezanosti na slovensko modernost do njegove eksperimentalne faze — obdobja *Integralov*. Obravnava sicer sledi v slovenski literarni zgodovini ustaljenim dognanjem, vendar ta dognanja večkrat tudi presega. Posebej to velja za razpravljanje o Kosovelovem konstruktivizmu in njegovem odnosu do zenitizma. M. Pirjevec podrobno razčleni Kosovelovo poznavanje revije *Zenit* in njegov odnos do idej, ki jih je revija propagirala. S. Kosovel se je po avtoričinih ugotovitvah ogrel samo za nekatere oblikovne novosti zenitizma, ni se pa strinjal z njegovimi doktrinami, pred-

vsem ne z »mesijanskim pričakovanjem barbara — genija.« Revija *Zenit* je S. Kosovela opozorila na ruski konstruktivizem. Glavni posrednik konstruktivističnih idej pa je bil Kosovelu A. Černigoj.

Velja poudariti tudi avtorično zavzetost za sklop problemov, ki bi jih označili z binomoma Srečko Kosovel — Kras, Srečko Kosovel — Trst. Razpravljanje o Kosovelovih stikih s kulturnimi delavci na Tržaškem (npr. Kosovel — Martelanc, Černigoj idr.) je posebej dragoceno, saj lahko italijanski bralec z njim še enkrat spozna, kako močno je bila in kako tudi je prisotna slovenska kultura na Tržaškem.

Marija Zlobec-Skaza
Ljubljana, I. gimnazija

ZAPIS OB BORISA PATERNUJA POGLEDIH NA SLOVENSKO KNJIŽEVNOST

Kot prva enota nove znanstvene knjižne serije *Pogledi* je pri ljubljanski Partizanski knjigi v dveh zajetnih zvezkih izšla zbirka literarnozgodovinskih besedil Borisa Paternuja, gotovo enega najvidnejših današnjih slovenskih književnih zgodovinarjev: pod naslovom *Pogledi na slovensko književnost* je v njej zbranih blizu trideset avtorjevih razprav iz let 1960 do 1973. Zaprojane so tako, da kot celota na nekakšen mozaičen način predstavljajo zgodovino slovenske književnosti: njihova tematika in problematika se namreč vrti od ljudske pesmi do sodobne literarne avantgarde; zlasti drugi del drugega zvezka prinaša še vrsto izrecnih, živahno in značilno polemično pisanih komentarjev k različnim teoretskim, metodološkim in praktičnim vprašanjem naše književne vede. — Takšen je najbolj bežen videz te v vseh pogledih moderne in uspešne knjige (za elegantno opremo je bil najprej Janez Suhadolc nagrajen na 2. ljubljanskem knjižnem sejmu, avtor Boris Paternu pa je aprila letos prejel nagrado iz Kidričevega sklada.)

Knjigi na rob pa bi radi zapisali tole: Boris Paternu sodi, kakor smo že omenili, med mlajše literarne zgodovinarje. Vstop tega, povojnega, rodu v stroko sploh ni bil tako enostaven in lahek, kakor je videti od daleč, od danes. Že institucijske možnosti za delo so bile pičle (kakor še danes žal niso kaj bogve prida), bolj ali manj enako naporu je bilo tudi duhovno stanje vede; Paternu ga označuje v zadnjem sestavku

Pred mikrofonom kot stanje poenostavljene nega pozitivizma, poenostavljenega sociologizma, nerazvite teorije/sodobne metodologije, stanje nezaupanja, ki je v mnogičem izhajalo prav iz negotovosti glede smiselnosti literarnozgodovinskega početja. Veda se je pogosto ukvarjala z nabiranjem in registriranjem okoliščin, kvečjemu z ideološkim opredeljevanjem književnega teksta, in ne s književnimi besedilom samim; ni torej, vsaj pogosto ne, premogla dovolj trdne, središčne samozavesti, da počne nekaj, kar je imanentno, izključno njena naloga in njeno poslanstvo. Književno besedilo je pod njenimi prsti nenehno bežalo navzven, iz sebe, v družbeno, biografsko ponazoritveno, v historiografsko funkcijo; ni obstajalo za sebe in iz sebe, marveč za druge in za drugo, kot nekaj pomožnega, drugotnega, kot eksempl, kot občestna postaja k drugačnim, pomembnejšim ciljem; ni bila cilj sam. Funkcija vede je bila torej v veliki meri služnostna. — Zakaj besedilo nikakor ni moglo postati cilj sam, to je zamotano in razsežno vprašanje: gotovo je eden tehničnih vzrokov za to bila dolgotrajna zanemarjenost tiste plasti slovenske književne vede, ki bi jo imenovali teoretska zavest, smisel za metodološko živo inoviranje, preverjanje, mišljenje. Kar se je zmoglo, je bilo prepogosto »pozitivistično« rutinersko zbiranje faktov in ideološko poantiranje; svoječasa Žigonova in Puntarjeva pa navsezadnje tudi Keleminova stremljenja v vprašanja teksta kot teksta (zgradba, tudi jezikovni stil), celo Isačenkovi Sloven-

ski verz, so bila domala pozabljena, ali pa so ostala ob strani, nekako nezanimiva. (»Pozitivistično« smo dali v narekovaje, ker je izraz v tej zvezi in tudi v današnji, vsakodnevno izpraznjeni rabi pravemu pozitivizmu krivičen; prvi pozitivizem je videl *cilj*, kljub vsej svoji pedanteriji v znamenju gesla »maximum in minimo« je stremel v sintezo; pri nas se je premnogokrat sprevrgel v samozadostno faktografiranje, ki je ohranilo metodo, zgubilo pa cilj, s tem pa tudi smisel. — Kritiki ob rob pa je žal za danes treba zapisati, da je vse opaznejša nasprotna težnja: zanemarjanje, načelno podcenjevanje tiste ravni literarne interpretacije, ki kot fond trdnih, objektivnih dejstev takšno interpretacijo šele objektivizira v strokovno besedilo.)

Eden izmed najnujnejših posegov v omejeno stanje je bila potemtakem razgrnitev, razširitev književnoteoretskih pogledov. Resnično ustvarjalni mladi literarni zgodovinarji so se zato takrat, pred četrtoletjem, z vso vnemo lotevali ustreznega študija: postopoma so odkrivali in metodološko osvajali stanje v drugih evropskih nacionalnih literarnih vedah, vnašali v svoje delo predvsem postopke in prijeme nemške slogovno interpretacijske šole (Staiger, Kayser); z njimi so se seznanjali deloma neposredno (Kayser je predaval v Ljubljani), deloma preko Zagreba, predvsem pa po ustrezni literaturi. Nedvomno je bil eden najbolj temperamentnih, delavnih in zagnanih tovrstnih odkritelcev prav naš avtor; sprva se je njegova ustrežna potreba po razširitvi književno teoretskega obzorja kompenzirala z izdatnim študijem različnih estetik in poetik 19., deloma 18. stoletja, pač v tesni zvezi s pripravljanjem disertacijske teze o estetskih osnovah Levstikove literarne kritike (izšla 1962), toda zelo hitro je potem »prešla« na sodobno poetiko. Nekakšno vidno mejo med obojimi predstavlja razlika med že imenovano disertacijo ali orisom slovenske književne kritike do Levstika na eni ter med monografskim pregledom sodobne slovenske lirike (Slovenska književnost 1945—1965, 1967) in vrsto razprav, ki so objavljene v pravkar glosirani knjigi, postopoma pa so izhajale od 1960 naprej, na drugi strani. Tako je knjiga implicitno tudi nekakšna svojevrstna zgodovina, pričevanje nekega osebnega in generacijskega razvoja znotraj stroke: razvoja, ki brez dvoma opazno opredeljuje in zaznamuje sodobno slovensko književno vedo.

Kaj predvsem odlikuje Paternujeve literarnozgodovinske spise? Predvsem: bistra, nagla, okretna instrumentalizacija (delovni prenos) sodobnih teoretskih dognanj za raziskavo živega književnega gradiva, nekakšna metodološka živahnost, dinamičnost; kakor da je avtorju zgodnja strokovna izkušnja za zmeraj vcepila tovrstno krettno; kar naprej se ozira za novimi teoretskimi dosežki in jih skuša presajati v slovensko literarno zgodovinsko prakso. Dalje: jasno in logično izpeljana ideja, ki je najpogostejše v kritičnem, če ne kar prikrito polemičnem odnosu do literarnozgodovinske tradicije, zoper katero hoče uveljaviti novo oceno, nov pogled. Tretjič: zmognost preglednega, organskega, to je sprotnega sintetiziranja, združevanja sprotne analize sproti grajeno sintezo in s tem v zvezi uglasjena, tekoča, zgovorna jezikovna spretnost. Nazadnje pa še nekaj, kar se zdi za Paternujev literarnozgodovinski slog najznačilnejše, kar mu daje neugledljivo osebno barvo: to je nekakšen zanos, nenehen nadih zavesti, da je delo, ki ga ravnokar opravlja, z vsem mišljenjem, členjenjem, deduciranjem, s končnim učinkom, najbolj osebno in obenem posvečeno opravilo, da zahteva zmeraj znova ves človekov žar, vso njegovo domišljijo, celo čustvo, in kajpada tudi vso ostrino razuma; skratka, sploh ne more biti golo, hladno, računsko »znanstveno« sklepanje: treba je vsaj v *odnosu* do književnega besedila, v *obnašanju*, v *podtekstu* zajeti in posredovati tudi tisto plast umetnine, ki razumu ni dosegljiva, njeno estetsko rezidualnost.

To so torej bržkone temeljne kvalitete Paternujevega pisanja. Prav z njihovo registracijo pa se ob knjigi ponuja sam od sebe tudi neki kritični pomislek: gre za preko 900 strani teksta, ki je nastajal ob različnih priložnostih, z različnimi nameni in prav gotovo tudi z različnim delovnim odnosom. Poleg tega je mogoče že na prvi pogled ugotoviti, da gre po funkciji vsaj za troje vrst razprav: pregledne (npr. Razvoj in tipologija slovenske književnosti, Sodobna slovenska lirika), analitično problemske, delne (npr. Problem katarze v Prešernovem »Pevcu« in vrsta drugih) ter teoretično opredelilne oziroma samoopredelilne (npr. Problem študija sodobne literature na univerzi). Kakor so kajpada vsa besedila po svoje zanimiva, pa ne morejo biti — iz naštetih razlogov — enako povedna glede tištega, kar je najbolj izvorno, najmanj pri-

ložnostno, najbolj Paternujevo in s tem tudi najbolj trajno. Zdi se torej, da bi bilo treba zvezka nekoliko jasneje urediti, tudi grafično: recimo da bi en zvezek v skladu z naslovom posredoval »poglede« na slovensko književnost, drugi pa »poglede« na literarno vedo; ali pa skržiti izbor in ga osredotočiti okrog ene izmed funkcij.

Kakorkoli že: gre za pomanjkljivost, ki nekoliko zastira optimalno zaznavo Paternujevih kvalitet, ki pa kajpada teh kvalitet nikakor ne zmanjšuje. Te pa so, kakor že rečeno, takšne, da si brez njih sodobne slovenske literarne vede ni mogoče več predstavljati.

M. Kmecl
Filozofska fakulteta v Ljubljani

MOTIVI ZA ERJAVEČEVO PRIPOVED »NI VSE ZLATO, KAR SE SVETI«

Fran Erjavec je kot prirodoslovec v Gorici o počitnicah potoval po deželi in nabiral ljudska imena za živali, rastline in kamnine. Zapisal si je tudi druge nenavadne besede, ki jih je slučajno slišal med ljudmi, in jih z Levstikovim sodelovanjem objavljaval v Letopisih Maticе Slovenske 1875—1883 pod naslovom Iz potne torbe. Kot je videti iz zbranih besed, je precej potoval tudi po Tolminskem in tu verjetno slišal o iskalcih zlata v Bogatinu, kar ga je motiviralo za znano poučno pripoved, objavljeno v letu njegove smrti 1887.

Prvi je stvarno popisoval iskanje zlata v Bogatinu Jože Abram-Trentar v članku »Bogatin«, KGMD 1927. Le-ta predvsem ugotavlja, da so že stoletja brskali tuji in domači pustolovci za zlatom v Bogatinu in njegovi okolici; pobuda za to početje so verjetno bila mnoga ljudska izročila o bajnih zakladih in bogastvu te gore, ki je morda zaradi tega dobila tudi tako ime. Leta 1882 se je menda ustanovila celo nekaka družba za kopanje zlata v Bogatinu, v kateri so sodelovali številni lahkoverveži od Kanala do Kobarida. Skopali so 60 m dolg rov v Bogatin in potem obupali; nekateri kmetje so zaradi tega celo obubožali. Abram je stari Pologar tudi omenil nekega moža iz Zalaza, ki je nosil v Čedad kamenje, ki se je bliskalo, a so se mu zlatarji le smejali.

Že Abram navaja več pripovedk o zlatu v Bogatinu, precej jih je zbral tudi kmet Ludvik Janež iz Čadrga in jih objavil narečno v Tolminskem zborniku 1975. V eni od pripovedk nastopa tudi oglar Šrauf iz Zalaza, ki zaloti Benečane v trenutku, ko so odkrili zaklad v Bogatinu. Ta Šrauf je verjetno mož, ki ga je imel v mislih stari Pologar, še verjetneje pa Erjavec, ko je oblikoval lik Blaža Čerina izpod Visokega Kolka. Kolk se po tolminsko izgovarja Kuk — podobno

volk-vuk — in ravno nad zalaško grapo se dviga Tolminski Kuk, blizu Bogatina pa je še en višji Kuk. 93-letni Ivancetov oče mi je lani (1974) poleti o Šraufu tole povedal:

Šraufa sem še dobro poznal; bil je bolj majhen in rdečih oči — najbrž od dima, ker je bil oglar. Ko je skuhal »ogounco« in prodal oglje, si je kupil moke in zabele ter šel kopat v hribe. Ko sem imel 13 let, sem pasel na planini Dobrenjščici ob znožju Bogatina. En dan pride Šrauf in gre na tisti kraj Bogatina, kjer so se kamni »leskali«. Tam je kopal in tolkel toliko časa, da ga je našla noč. Zjutraj sem ga videl ležati v sirarni pri ognju. — Kamne je dajal pregledat tistim, ki so šli v Videm. Ker ni nikoli nič dobil zanje, je tožil: »Tisti, ki nesejo blago — zlato rudo — v Videm, prejmejo denar; tisti, ki pošilja, pa nič ne dobi!« Ko je nekoč kopal blizu Dobrenjščice, je prišel neki tuj človek in mu rekel, naj mu da košček rude. Z nožem ga je nastrgal na papir in vse skupaj zažgal. Ko je ruda zago-rela, jo je pomolil Šraufu pod nos in rekel: »Ali čutiš, da smrdi po žveplu? To je le železov in žveplov kršec!« Toda Šrauf je vztrajno kopal naprej in nosil kamenje domov, da ga je ob njegovi smrti bila polna hiša. Še v posteljo je nanosil toliko kamenja, da se je zrušila!

Janez Dolenc
Gimnazija Tolmin

Približno sočasno je podpisanege opozorila prof. Alenka Glazer iz Maribora na sestavek Zlata ruda, ki ga je Josip Gradčan prispeval v Vrtec 1882, št. 7, str. 103 in ki predstavlja skorajda nekakšen sinopsis za obravnavano Erjavecovo povest, zlasti v snovnem in miselnem, precej pa tudi že v zgodbenem oz. dogajalnem smislu.

M. Kmecl
urednik